4996.

ISMERETLEN

APÁTSÁGOK.

(Történeti tanulmány.)

IRTA

BUNYITAY VINCZE.

(Különlenyomat az „Uj Magyar Sion“ X. évfolyam, 11. és 12. füzeteiből.)

ESZTERGOM, 1880.

NYOMATOTT BUZÁROVITS-FÉLE KÖNYVNYOM.
(HORÁK EGYED.)

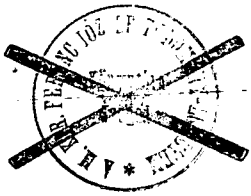

20473

I.

A fügi- vagy fugyi-i apátság.

IX. Gergely pápa 1238. évben kiadott rendeletével meghagyta a *váradi* egyházmegyéhez tartozó „Cubis"-i, s az erdélyi egyházmegyében levő szent-jánosi apátnak, hogy a váradi préposttal együtt menjenek Erdélybe, és ott az almási apátsági monostort, melyet László comes a benczésektől hatalmasul elfoglalt, s előbb premontreieknek, azután saját káplányainak adott volt, — adassék vissza a benczéseknek. [1])

Ebből világos, hogy a tatárjárás előtt létezett a váradi egyházmegye területén egy apátság, melyet a pápa levele *Cubis*-inek nevez; rejtélyes ellenben az, hogy hol fekhetett az apátság helye, az emlitett *Cubis* vagy *Cubi*? mert ilyet a váradi egyházmegyének sem régi, sem ujabb helynevei között nem találunk.

Itt kétségkivül corrumpált névvel van ügyünk, mely a váradi püspökség valamely, talán ma is élő helynevében lappanghat. Keressünk azért csak némileg is hasonhangzásu nevet a püspökség helynevei között.

IV. Béla 1236-ban Pál comesnek adta Jenőt, mely falu a Sebes-Kőrös jobb partján Telegd és Várad közt ma is áll. Pál comes azután Jenő birtokába be is iktattaték, miről Biharvármegye rendei, nevezetesen Lőrincz főispán, Apa Gyapoly fia, Petör Ádám Pata fia, Gyapoly

---

[1]) „Dilectis filiis . . . de Cubis et . . . sancti Joannis Abbatibus Waradiensis et Ultrasilvane diocesium." Theiner; Mon. hist. Hungariam s. illustrantia. . 161. l.

Iános Kősöröi Péter és Panaszi István jelentést tőnek a királynak, megirván azt is, hogy Jenőt mily határok közt adták át. [1]) Itt Jenő határai között, és pedig átmenve a Kőrösön, ennek bal partján emlittetik *Kudy* falu. Jelenleg ilyen helynév sincs Biharvármegyében, sőt hajdan sem volt, bizonyosan tehát ez is elforditott név; vajjon mi lehetett eredetileg?

Nézzünk szét azon helynevek közt, melyek Jenőt környezik: hátha találunk ott olyat, mi Kudyhoz hasonlit, s avval tán azonositható is. Csakugyan ott van Jenő tőszomszédságában, átmenve a Kőrösön, ennek bal partján, tehát épen az idézett oklevél megjelölte helyen, ott van ma is — *Fugyi* falu.

Most lássuk: mennyire vihető fel e falu multja? vajjon állott vagy legalább állhatott-e az a 13-ik században?

Az 1552-iki biharvármegyei birtok-összeirás emliti *Füdy* falut 16 portával. E helynév nagyon hasonlit a mai Fugyihoz, s hogy csakugyan e falu neve, kétségtelenné teszi az, hogy Várad keleti vidékén Alpár és Vásárhely községek szomszédságába helyeztetik, Fugyi pedig valósággal ott fekszik.

Pázmány Péter szintén emliti 1335. évre noha *Fügi* alakban, de hogy ez alatt a mai Fugyit értette, az bizonyos, mert megjegyzi, hogy Várad mellett „prope Varadinum" állt. [2])

A váradi káptalan egy 1391-iki levelében jelenti a királynak, hogy Sólyomkő vára tartozékainak határait a király emberével *Fugi* Lászlóval följárták. [3])

Ismét a várad-előhegyi konventnak egy 1314-iki kiadványa emliti *Fudy* Moricz és János fiait, mint a Zoard nemzetség tagjait. [4])

Mindebből világos, hogy a kérdéses község állott

---

[1]) Fejér: Cod. dipl. IV. I. 65. l.

[2]) Péterffy: S. Concilia. II. 282. l.

[3]) Fejér: Cod. dipl. X. 3. 122. l.

[4]) Anjoukori okmánytár: I. 340. l.

már a 14-ik században, sőt minthogy már e század legelején fordulnak elő nemesek, kik róla neveztettek, bizonyosan állott a 13-ik században is. S mert több ilyen, vagy csak hasonló nevü község nincs, nemis volt Biharvármegyében, ennélfogva a mai Fugyi ugyanegy az idézett 1236-iki oklevél „Kudy“ falujával, annál bizonyosabban, mert ennek helyrajzi megjelölése tökéletesen egyezik Fugyi fekvésével.

Csak a név hangoztatásában találunk némi eltérést, Pázmány Fügi-nek nevezi; az 1552-iki összeirásban Füdy. a 14-ik századbeli oklevelekben pedig majd Fugi, majd Fudi, de mindig u-val, mi ü-nek hangoztatott. Eszerint eltérőleg a mai Fugyi nevezéstől a régi irásmódot Pázmánynak adnak igazságot, ennélfogva Pázmány jegyzékében sajtó- vagy tollhibát nem kereshetünk, s különben is Pázmány, mint váradi fiu, jól ismerhette a Váraddal szomszédos község nevét.

Hogy pedig a kérdéses falu ma mégsem Fügi-nek, hanem Fugyinak hivatik, az talán ugy történt, amiként lőn Mihálydából Mehádia, Hejőből Hájó stb. azaz Várad vidékének ős magyar lakosai részint kiirtatván, részint elszéledvén, a helyökbe telepedett román-nyelvü lakosok régi magyar helyneveinket saját kiejtésökhöz idomiták, s tőlök később azt a kevés megmaradt, vagy ide telepedett magyarok is elsajátiták.

Annyi bizonyos, hogy ha létezett, amint az idézett pápai levél szerint kétségkivül létezett a váradi egyházmegyében „Cubis“-i vagy ehhez hasonló nevü apátság, — az nem lehetett másutt, mint a mai Fugyi határán.

Ezt igazolja azon körülmény is, hogy az Erdélybe küldött váradi prépostnak legalkalmasabb biró-társa lehetett a Várad mellett lakó fugyii apát, kivel a prépost már Erdélybe indulása előtt könnyen érintkezhetett, elindulván pedig, Fugyit épen utjában találta, s az ott lakó apáttal egyszerre mehetett Almásra. De ugyanezt igazolja keresztény őseinknek azon, a pápák által is támogatott hagyományos szokása, hogy püspökségeiket, monostorai-

kat, sőt egyszerü egyházaikat is, mikor csak tehették, mindig a régiek, az elpusztultak helyére épiték. [1]) S ilyen eset adja elő magát Fugyiban.

Pázmány szerint a fügi nemesek Várad mellett 1335-ben monostort állitának Szent-Jeromos tiszteletére s azt a pálosoknak adák. Egy másik mindenesetre jól értesült forrás a kérdéses monostornak perjelét, Hektort már 1333. évre emliti. [2]) Ennélfogva igaza lehet azon harmadik történeti adatnak, mely a fugyii pálos monostor alapittatását 1300. évre teszi. [3])

Az egésznek története pedig röviden talán ez: Apátság állott Fugyiban, hanem jött a tatár s ez valamint a szomszéd Váradon, ugy itt is fölégeté a monostort s leölte vagy rabul vivé lakosait. Az apátság kegyuraságát biró család egyik-másik életben maradt tagja vagy ivadéka azután mint egy élő szemrehányást tekinthette az elpusztult apátságot, melyhez családi emlékek is kötheték, de mindenesetre köté vallásos érzete, mely azon korban élénkebb vala: elhatározá tehát fölépiteni s ujra megnépesiteni a monostort. Azon időben kezdett terjedni s közkedveltséget nyerni a pálosok szerzete; ezenkivül talán az illető család nem rendelkezett már annyi anyagi tehetséggel, hogy egy mindenesetre költségesebb apátságot állithatott volna: megtelepité tehát a régi apátság helyén a sokkal szerényebb igényü pálosokat.

Ki alapitá, melyik szent tiszteletére a fügi- vagy fugyii apátságot? s milyen szerzetesrend volt annak birtokosa? e kérdésekre történeti emlékeink nem adnak feleletet; mint láttuk, magát az apátság puszta nevét is alig őrzék meg számunkra. Következtetés utján azonban némi, legalább megközelitő feleletet nyerhetünk a későbbi pálos monostor történetéből.

---

[1])Érdekesen szól e tárgyról Ipolyi A : A deákmonostori basilika 20-1 ll.

[2]) Orosz: Synopsis annalium Eremit. Ord. S. Pauli. 77. l.

[3]) Fejér: Cod. dipl. VII. 5. 559. l. Ezen oklevél tökéletesen rá illik e monostorra azon csekély különbséggel, hogy az alapitó neve Feoghly Fügi helyett; de az ilyen helyesirási eltérés kivált Fejér codexeiben gyakori.

Pázmány e monostor alapitóiul a Fügi nemeseket mondja, ezek pedig mint föntebb láttuk a Zoard nemzetséghez tartoztak. Ellenben a pálosoknak az országos levéltár kincstári osztályában őrzött iratai között van egy, [1]) mely a Fügi nemeseket szintén összeköttetésbe hozza e monostorral, de csak annyiban, hogy nagyobbiták s uj adománynyal gazdagiták azt. Tulajdonképeni alapitójául pedig Miklós comest nevezi meg a Chanád nemzetségből, ki a monostort *Jula* (?) nevü birtokán alapitá, Berthemben részjószágot, a Kőrösön malmot s valamely vasbányából tizedet adván számára.

E közlemény több figyelemre méltó adatot tartalmaz. A Chanád nemzetségnek csakugyan volt a 13-ik század végén s a 14-ik elején Miklós nevü tagja, ki testvére volt Chanád 1295-ben váradi kanonoknak, [2]) később egri püspök-, majd esztergomi érseknek. [3]) Ugyane nemzetség tetemes birtokkal rendelkezett a Sebes-Kőrös völgyén, nevezetesen birta ott az emlitett Berthem (ma rományosan Birtiny) falut is. [4]) De legfeltünőbb az egész közleményben a *Jula* nevü földtér, hol Miklós comes állitólag a monostort emelteté. Ugyanis a Chanád nemzetség kőrösvölgyi birtokai közt emlittetik csakugyan 1264. évben *Jofa*mező; [5]) a fugyii monostor alapittatásáról szóló s idézett 1300-iki oklevél pedig azt mondja: „monasterium S. Hieronymi vulgo *Juffa*.“ Vajjon a Juffa csak a Jeromos név régies magyar alakja-e itt? mi valószinünek látszik, vagy pedig azon földtérnek neve, melyen a monostor állt, s mely szintén neveztethetett igy valamelyik Juffa = Jeromos ős tulajdonosáról? Mármost, ha a pálosok idézett okiratának Jula helynevében egy kis tollhibát engedünk meg s azt Jufa- vagy Juffára

---

[1]) Acta Paulin. Conv. de Kápolna, Zomlin, Fasc, II: Suppl.

[2]) Wenzel. Árpádkori V, 137. l.

[3]) Fejér, VIII, 4, 194. és IX. 5. 434. l.

[4]) Wenzel, Árpádkori VII. 474. és IX. 400. l.

[5]) Wenzel, rpádkori VIII. 120. l.

javithatjuk ki: akkor a pálosok iratának állitását történeti adatokkal is láthatjuk igazolva. Azaz, hogy az eddig elfogadott vélemény ellenére a fugyii pálos monostort a Chanád nemzetség Miklós tagja alapitotta. De ki alapitotta az apátságot? mielőtt e kérdésre felelnék, lássuk előbb, ki volt monostorunk védszentje?

A pálos monostor védszentjeül történeti emlékeink összhangzólag Szent-Jeromost nevezik meg. Minthogy pedig a régi keresztények emlitett szivós ragaszkodása hagyományaikhoz az egyházak, monostorok védszentjeire is kiterjedett: ennélfogva valószinü, hogy az apátság védszentje is sz. Jeromos volt. Ha pedig e szentnek neve régi magyarosan csakugyan Juffa, Joffa vagy Voffa: akkor az apátság alapitóját kereshetjük azon nemzetségben, melynél e különben ritka név mintegy meghonosodva, kegyeléssel környezve volt s ilyén ismét a Chanád nemzetség. Ugyanis e nemzetségnek már emlitett Jufa, vagy Jofamező birtokán kivül emlittetik egy másik Woffa Illeyse (ülése) nevü birtoka is; [1]) maguk a nemzetség némely tagjai pedig 1256-ban úgy emlittetnek, mint *Woffa* comes fiai, illetve unokai. [2]) S ha mindehez még hozzá vesszük, hogy e nemzetség már a tatárjárás előtt birtokos volt a Kőrös völgyén, [3]) akkor a sz. Jeromos tiszteletére állott fugyii apátságot szintén a Kőrös völgyén alapithatta valamelyik Chanád nemzetségbeli, és talán épen az imént idézett Woffa, ki élhetett jóval már a tatárjárás előtt is, minthogy 1256-ban már unokái is emlittetnek.

Hol állott pedig e monostor, s abban az apátság? arra határozott feleletünk ismét nincs. A pálosok idézett iratai azt mondják, hogy már a mult század elején sem tudták megjelölni helyét, és csak határozatlanul emlitik, hogy a Váradtól kelet felé (Vásárhely felé) vonuló hegyláncz valamely magaslatán állt *Omlás* hegy alatt nap-

---

[1]) Wenzel, Árpádkori VII. 220. l.

[2]) U. o. VII. 429. l.

[3]) U. o. VII. 476. l.

keletre. [1]) De határozatlan adat is nagybecsü, mert egyrészt tájékoztatásul szolgálhat a monostor helyének kutatásában; másrészt pedig némi következtetést vonhatunk belőle az apátság egykori szerzetesrendére nézve.

Tudvalevő ugyanis, hogy birtokos rendeink között mig a ciscerciták rendesen a völgyes, lapályos helyeket szemelték ki monostoraik számára: Sz. Bene fiai ellenkezőleg a kimagasló helyekre vonultak. Ez okból, minthogy a fuggii monostor magas helyen állt, hajlandó vagyok azt hinni, hogy abban a benczések apátsága volt.

II.

A szent-jánosi apátság.

Amint épitnek napjainkban a nagyobb városok közelében nyaralókat, mulató-helyeket, ugy épitettek hajdan monostorokat, hová királyaink, főuraink ki-kirándultak üdülés, szórakozás végett, mint Mátyás király is a Buda fölötti pálosokhoz, vagy a kolosváriak Kolos-monostorba.

Igy volt Várad is a középkorban körülvéve monostorokkal. Fölül rajta a bihari hágó alatt állt a pálosok ugynevezett *kápolnai* monostora, azután következtek körös-körül a többi monostorok *Fugyiban*, *Telegden*, *Hévvizen*, *Keres-Szegen*, *Szent-Jánoson* stb.

Itt az utóbbiról kivánok szólani.

Szent-János jelenleg derék magyar község, s a hagyomány szerint hajdan nem mostani helyén, hanem a mellette elterülő erdő „Telek“ nevü részén állt, hol elpusztult egyháza s tornyának romjai 1829-ben még látszottak. [2]) A régi községből csak a puszta név maradt meg az ujnak, és egy hű barát, a Kőrös, ez most is ott folyik mellette.

Kivül a mai községen, a Kőrös és Kutas összefolyásánál emelkedett hely van, s azon romok látszanak

[1]) Országos levéltár kincsári osztálya; Acta Paulin. Convent. de Kápolna. Vadász. Fasc. V. Suppl.

[2]) Osváth Pál: A Sárrét leirása. 569. l.

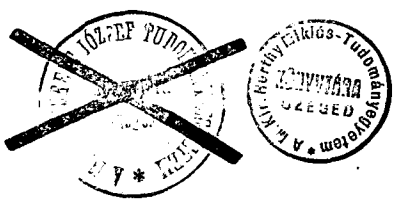

ma is. A nép *klastromnak* nevezi azt a helyet, és igazsága van. Már 1190- évről emlittetik, hogy ott a *kereszturaknak* volt monostoruk. [2])

Nyári Ferencz, egykor uj-palotai plébános, állitólag oly követ talált az emlitett romok között, melynek fölirata arról tanuskodott, hogy azon a helyen egykoron csakugyan a kereszturak laktanak, s azért *ama követ az uj-palotai egyház oltárába tétette.*

Ki épité s alapitá e monostort?

A várad-előhegyi premontrei konventnek egy 1289-i kiadványa emliti *Szent-Jánosi* Paznant, Dersnek atyját. [2]) Eszerint Szent-János a XIII. században a Paznanok kezén volt, s ha ki lehetne mutatni, hogy birták azt már a tatárjárás előtt is: bátran kereshetnők a kérdéses monostor alapitóját az ős Pázmány nemzetség tagjai között. Igy azonban meg kell elégednünk azon régi, de nem egészen indokolt állitással, hogy e monostort III. Béla királyunk alapitá. [3])

Lehetetlen azonban itt meg nem jegyeznem, hogy a XII. század végével, nevezetesen 1180—1186-ban volt Váradnak *János* nevü püspöke, [4]) ki talán e monostorral nemcsak pusztán nevénél fogva, hanem szorosabban is összefügg. Mindenesetre föltünő, hogy János váradi püspök idejében keletkezik egy hasonnevü monostor épen Várad közelében. Igaz ugyan, hogy János csak 1186. évig szerepel a váradi püspökök között, de Pázmány Péter is Péterffy idézett helyén nem azt mondja, hogy a szent-jánosi monostor 1190-ben alapittatott, hanem csak, hogy akkor már létezett „viguit," tehát alapittathatott

---

[1]) Péterffy: S. Concilia. II. 278. l. — A kereszturak, másnéven: Szent-János vitézei, ispotályosok különbözők valának a templáriusoktól. Ezek talán a népünk által ma is emlegetett „vörösbarátok," de amazok sokkal jobban el valának nálunk terjedve, s talán közönségesen csak kereszturaknak hivattak, és ennek emlékei volnának az oly gyakran előforduló „Keresztur" helynevek.

[2]) Wenzel: Árpádkori okmánytár. IX. 507. l.

[3]) Fuxhoffer-Czinár: Monasterologia. II. 144. l.

[4]) Batthyányi, Leges eccl. III. 244. l.

már János püspök idejében is III. Béla — jóváhagyásával.

Egyébiránt a kereszturak szent-jánosi monostoráról kevés történeti emlék maradt reánk. Emliti néhányszor már az ugynevezett váradi regestrum, melyet Pázmány kétségkivül ismert,[1]) s onnét merithette ő is föntebb idézett adatát.

E regestrum szerint a monostor *Keresztelő-Szent-János* tiszteletére állt,[2]) s innét vehette Sz.-János falu is nemcsak nevét, hanem keletkezését is, mert tudvalevőleg ős monostoraink rendesen létokai valának egy-egy uj város vagy falu keletkezésének.

1219-ben e monostor, ugy látszik, már birta a nép rokonszenvét, bizalmát, legalább erre mutat azon körülmény, hogy az idézett évben Margit, Torcunca comes özvegye Gilianus, őstől maradt birtokát e monostornak vallotta be, de Margit fivérei azt azután a rendtől magukhoz váltották.[3]) Egyéb történeteiről nem találok semmit följegyezve. Kik voltak tagjai, főnökei? arról semmi emlékezet; még csak azt sem találom megemlitve, hogy melyik főkonventhez tartozott? Knauz Nándor e rendről tartott alapos értekezésében[4]) emliti ugyan, hogy e rendnek magyarországi főkonventje az esztergomi volt, de ezen főkonvent történetében a váradmelléki szent-jánosi konventről szó sincs. Hajdani birtokviszonyairól is csupán annyi emlittetik, hogy birta a konvent *Dusunic* nevü falut.[5]) Minden oda mutat, hogy e falu Bihar vár-

---

[1]) Talán a Frater György, váradi püspök által 1550-ben Kolosvárott kinyomatott példányt? Ha olyan még valahol akadna,*) érdemes lenne abból, ha lehet, az utóbbi kiadások sajtó- vagy tollhibáit kijavitani. *) Meg van a bud. egyet. könyvtárban. —

[2]) 140. §.

[3]) Váradi regestr. 130. §.

[4]) Magyar Sion. III 641. s követk. ll.

[5]) Váradi regestr. 274. §. — Érdekes, ide illő megjegyzése van szintén Knauz Nándornak (Magyar egyháztört. I. 392. l.) „dusinici" magyarul Torlók „qui urlouk vulgariter vocantur" Fejér: Cod. dipl. IX. 7. 704. l.) vagyis Torozók, tort rendezők. Kötelességök volt urok halála évfordulóján a meghatározott misék után a tort előállitani, mint erre a váradi regestrumban több

megyében feküdt, de ma ilynevü község ott nincs, s adatot sem találok, mely után egykori helyét meg lehetne jelölni.

Ennyi mindaz, mi a szent-jánosi kereszturak történetéből eddig napvilágra jött; különben is rövid lehetett életök Szent-Jánoson. Legalább azon körülmény, hogy Ferrustan, a kereszturak rendfőnöke, rendjének elpusztult birtokát, a biharvármegyei Odon-t (ma Ér-Adony) 1262-ben Kereki János comesnek eladta,[1]) arra látszik mutatni, hogy e rend a tatárjárás után bucsut mondott Bihar-vármegyének, s hogy a szent-jánosi konventből a tatárjárás söpörhette el a kereszturakat.

* * *

A tatárjárás után közel egy századig hallgat a történelem nemcsak a szent-jánosi monostorról, hanem a községről is.

Ez utóbbival a pápai tizedszedés idejében (1332—7) találkozunk ismét, midőn az mondatik róla, hogy papja Domonkos tized fejében 14 garast fizetett.[2]) És e parányi adat is mond annyit, hogy Szent-János az idézett korban Bihar-vármegyének népesebb és tehetősebb községeihez tartozott, mert a váradi püspökség közel harmadfél száz plébániái közől csak 56 fizetett többet, mint a szent-jánosi, 12 pedig s ezek között Bánfi-Hunyad, Diószeg stb. épen annyit, mint az.

A régi kereszturaknak ottlakása vagy birtoklásáról többé nincs emlékezet. 1377-ben, midőn először találkozunk ísmét Szent-János nevével, már az mondatik róla,

---

példa fordul elő: 132. 341. §§. — Jerney azt mondja, hogy e Dusenicus szó szláv eredetü. Egy 1290. évi levélben ezek olvashatók: „Super ipsos pulsatores de Toplicha et eorum socios super terra, Dusnuk vocata existentes" (Fejér: Cod. dipl. f. h. 705. l.) — Mint láttuk, a szent-jánosi konventnek is volt Dusnuk vagy Dusinic nevü falva, s ilyen még több is lehet hazánkban,[1]) eszerint valószinü, hogy e falvak nevöket lakóik rendeltetésétől nyerék.

[1]) Fejér: Cod. dipl. IV. 3. 98. l.

[2]) Theiner: Monumenta Hung. I. 558. l.

[1]) Dusnak Zalában, Dusnok Bihar, Pestben.

hogy akkori birtokosa mindszenti Czibak Mihály mester volt.[1]) Öt év mulva pedig, 1382-ben egészen átalakulva, megifijodva, s mint érdekes események szinhelye tünik föl előttünk.

Ugyanis egy, az idézett évben kelt oklevél azt mondja, hogy a Szent-Jánossal határos Mikcse a leleszi prépostság s a szent-jánosi — *apátság* birtoka s meg is nevezi az akkori apátot: *Pétert.*[2]) Minthogy pedig egész Bihar-vármegyében több Szent-János nincs, de nem is volt, s minthogy Szent-János mellett ott van ma is Micske, mely hajdan csakugyan a leleszi prépostság birtoka volt, s mely csak 1387-ben jutott csere utján a váradi káptalan birtokába,[3]) hol ma is van: ennélfogva bizonyos, hogy ezen Szent-Jánoson — s mert ott több monostorról sem irott emlék, sem hagyomány nem szól, tehát a keresztúrak egykori monostorában a XIV. század végével apátság volt.

* * *

Hol vette magát ez apátság? Ki, mikor alapitotta? Ez mind még levéltáraink titka, mint volt eddig maga az apátság létezése is. Annyi bizonyos, hogy amit Szent-Jánoson a tatár elrontott, azt valamelyik jólelkü Pázmány, vagy Czibak, vagy más magyar ember ismét jóvá tette, — a szó szoros értelmében *jóvá tette*, megépitvén e monostort mert nemzetünknek, kereszténysége első századaiban világra-valóságra nevelő anyai emlői a káptalanok és konventek valának.[4])

És itt bemutatok néhány, ezen apátságra vonatkozó oklevelet részint azért, mert azok még eddig különben

---

[1]) Országos levéltár kincst. oszt.: Acta Monial. V. Budens. Fasc. IV. Num. 36.

[2]) Ugyanott.

[3]) Fejér: Cod. dipl. X. 1. 388. l.

[4]) A szerzetesek azon kivül, hogy papok valának, hogyan voltak egyszersmind a kézmüvességben, a föld müvelésében, állat- s növény-nemesitésben a nép oktatói? lásd erről Ipolyi A.: A deákmonostori basilika 34. l.

is ismeretlenek, részint pedig, mert némi képet nyujtanak arról, hogy milyen volt az élet hajdan Várad vidékén?

Czibak László, az emlitett Mihálynak fia, panaszt emelt Garai Miklós nádor előtt, hogy Domonkos leleszi prépost egy darab földet tőle elfoglalt és saját birtokához csatolt. A nádor erre 1388-ban azt itélte, hogy a prépost „saját székesegyházában főpapi ruhájába öltözködve, kezeit mellére téve és szokott egyházi helyén állva" esküdjék meg mindenek szeme láttára: hogy a kérdéses föld övé, különben elveszti azt. A prépost kész volt az esküre, de előbb a pörös föld egy részét a felpörös Czibak Lászlónak, más részét pedig a szent-jánosi apátságnak ajánlá. Czibak elfogadta az ajánlatot, sőt annyira meg volt elégedve avval, hogy a prépostot nem is engedé megesküdni, kijelentvén, hogy olybá tekinti, mintha már megesküdött volna. [2])

Tizenöt év mulva körül-belül hasonló eset adta magát elő Szent-Jánoson, csakhogy megcserélt szerepekkel. 1403-ban palotai Czibak Lászlóra volt a panasz, hogy a szent-jánosi apátság valamelyes részbirtokát elfoglalta hatalmasul. Megértvén Czibak László a prépost panaszát, mintha csak a fönrajzolt Domonkos prépost nemes viseletét akarta volna utánozni, fiastól együtt bement a váradi káptalanba, de nem azért, hogy ott pöröljön, hanem hogy a panaszos földet a szent-jánosi apátságnak — visszavallja, még pedig fia, Mihály jelenlétében, nehogy annak kedve keljen valaha ama földet ujra elfoglalni. [1])

Ekkor a monostor apátja már *János* volt, és János apát vagy nagyon fiatalon lett apáttá, vagy nagyon soká élhetett, mert még 34 év mulva is Jánost találunk a

---

[1]) Országos levéltár kincstári oszt. Acta Monial. V. Budens. Fasc IV. Num. 36.

[2]) I. h. Fasc IV. 37. — Ugyanezen levelet átirta 1407-ben Zsigmond király, s levelében a szent-jánosi monostorról azt mondja: „Sancti Johannis de iuxta fluvium Keres."

szent-jánosi apátság székén, hacsak *két* János apát nem volt egymás után, ami szintén megtörténhetett.

Régen hányják szemünkre, hogy pörlekedő nemzet vagyunk, s jó, hogy az vagyunk: e nemes tulajdonunknak köszönhetjük régi okleveleink nagy részét s okleveleinknek — történelmünket.

1410-ben *János* szent-jánosi apát és Borsi Mihály meg István összepöröltek valami darab föld miatt, mely Szent-János és Nempti az apátság — és Bors a nevezett Borsi-ak birtoka közt feküdt. Első hevökben az ügyet a nádor elé vivék, hanem közbeléptek az atyafiak, szomszédok, körülvevék az apátot is, meg a Borsi-akat is, s addig emlegették a régi jó szomszédságot, hazafiui szeretetet, hogy végre rávehették őket, hogy egy kocsira üljenek szépen egymás mellé. A kocsi pedig nem ide vagy oda a szomszédba vitte őket, amint talán eleintén elhiteték velök, hanem egyenesen Váradra a káptalanba. S ha már egyszer a káptalanban voltak s mi több egy kocsin jöttek, vajjon mondhatták volna-e, hogy pörölni jöttek? Megbékéltek, kezet fogtak szépen a nagytiszteletü káptalanbeli urak előtt, s amint egyszer megizlelék a szeretet édességét, maguk kérték a nemes káptalant, hogy határoltatná körül nemcsak a pörös földet, hanem szomszédos birtokaikat is, hogy igy alkalmok se legyen többé összepörölni. A káptalan teljesité kivánságukat, s a végbevitt határjárásról levelet is adott. [1]) Minthogy e levél különben sincs még kiadva, közlöm azt itt: hiszem, hogy lesznek kivált Biharvármegyében, kik érdekkel fogják olvasni.

(C) Apitulum ecclesie waradiensis Omnibus christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium noticiam habituris, Salutem in eo sine quo non est salus vera nec oracio fructuosa. Sagax humane prouide adinuenit nature (igy) vt eaque gerentur in tempore, scripturarum patrocinio perempnentur stabilitate, proinde nos-

[1]) Eredetije hártyán az erdélyi muzeum kézirattárában; másolata Szabó Károly ur ismeretes szivességéből s tollából birtokomban.

cat praesens aetas et successorum futura posteritas, quod venerabili et religioso viro domino *Johanne Abbate Monastery beati Johannis Baptiste de Zenthyvanus Comitatus Byhoriensis* ab vna, parte vero exaltera Nobílibus viris Mychaele filio Nicolai, fily ladislai ac Stephano filio alterius Mychaelis fily alterius Nicolai de *Bors* Comitatus pretaxati, personalibus eorum in asistencys coram nobis constitutis confessum extitit per eosdem voluntate ipsorum vltronea et relatum quod quamquam inter eos super facto cuiusdam terre abolim inter eos litigiose existentibus, vtputa inter possessiones dicty Monastery Zenthywanus predicte *(igy)* et *Nempthy* vocatas et possessionem eorundem nobilium Bors antedictam adiacentis disceptaciones exorte et litis materia in regia Curia palatinali in presencia fuerit suscitata, tamen ipsi propter bonum pacis, reformantibus eciam plurimis nobilibus et probis viris parcium pacem amantibus metis infrascriptis parili voluntate positis, ad talem pacis et concordiae unionem deuenissent, ymmo nostri deuenerunt in presencia, quod primo a plaga occidentali in quodam loco *Chykuserwegy* [1]) vocato, a quibusdam duabus metis per eos renovatis possessiones parcium earundem praelibatas, vt eedem dixerunt abinuicem separantibus incepissent, indeque versus plagam orientalem quasi ad missionem vnius sagite ad quendam monticulum *dombrohegy* [2]) appellatum procedendo in cuius sumpmitate duas nouas metas terreas, dehinc ad eandem orientalem plagam tendendo et quendam alueolum paludosum pertranseundo similiter ad emissionem vnius sagite eundo duas nouas metas terreas, abinde ad eandem orientalem plagam, ad pretaxati spacy processum pergendo duas nouas metas terreas, deinde plagam orientalem ad prelibatam paulisper pergendo vnam nouam metam terream deinde ad pretaxatam orientalem plagam pauloplus meando similiter vnam nouam metam terream

---

[1]) Csikos ér vége.

[2]) Dombró hegye.

cursualiter, abhinc paulominus plagam orientalem ad prelibatam eundo, duas nouas quasi angulares metas, posthec aliquatenus inter dictam orientalem et septemtrionalem plagas, modice se mouendo vnam cursualem metam terream de nouo, abinde plagas inter easdem non procul procedendo vnam nouam metam terream cursualem. Porro eminus plagas inter prelibatas eundo, et quendam Alueolum pertranseundo penes quoddam paludosum pratum arcum tempore Jemali quasi immeabilem vnam nouam metam terream cursualem, postremo eminus inter memoratas plagas incedentes penes dictum paludosum arcum pratum, duas nouas metas terreas Nempe dictam septemtrionalem relinquendo plagam et ad ipsam orientalem tendendo plagam ipsumque arcum et paludosum pratum vltra transeundo penes eundem duas nouas metas terreas, denique inter pretaxatas orientalem et septemtrionalem plagas in spacio modico pergendo vnam nouam cursualem metam. Tandem aliquatenus ad dictam septemtrionalem flectendo plagam, paruum eundo inter terras arabiles vnam cursualem nouam metam terream, denique non aliter nisi directe ad sepe dictam septemtrionalem plagam, modicum inter terras arabiles eundo vnam nouam cursualem metam terream. Abinde versus eandem septemtrionalem plagam satis in longo spacio incedendo et quandam publicam viam super qua ad *Civitatem waradiensem* Itur, vltra pertranseundo duas nouas metas ter reas hinc vero ad plagam orientalem flectendo et ad paruum spacium incedendo vnam nouam metam terream deinde ad ipsam orientalem plagam recte eundo duas angulares terreas metas, ab eis directe ad dictam septemtrionalem plagam diuertendo duas metas terreas tumulantes erexissent, Demum vero a postremo flectendo directe et diuertendo ad sepe dictam orientalem plagam satis cominus et in bono spacio transeundo ad tres metas antiquas possessionem religiosarum dominarum sanctimonialium Claustri beate Anne waradini constructi Zeben vocatam necnon possessiones dicti *Monastery Zenthywanus*

nuncupate *(igy)* et nobilium predictorum *Bors* appellate *(igy)* distinguentes peruenissent, quarum duas vtputa dictas possessiones *Zenthywanas* et *Bors* separantes renouassent. Et sic limitaciones dicte terre litigiose per prefatam metam perpetuo et in euo positam terminantur, et possessiones dicti *Monastery* Zenthywanus et Nempthy vocate a possesione dictorum nobilium Bors nuncupate *(igy)* ab inuicem separantur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegiales appensione sigilli nostri autentici munimine roboratas duximus concedendas. Datum in vigilia festi beate marie virginis, Anno domini Millesimo quadringentesimo decimo, presentibus honorabilibus viris dominis Thoma preposito Johanne lectore Andrea Cantore et dominico Custode decretorum doctore aliis Canonicis ecclesie nostre predicte salubriter existentibus et deuote.

1437-ből ismét találunk adatot Szent Jánosra, de abban már egészen uj emberek szerepelnek: palotai Czibak László elköltözött őseihez, csak János apát van még meg a régiekből. Az apátság, mint láttuk, birt Szent-Jánoson és Nemptiben, de egyiket sem birta egészen. A 14-ik század végével még csak egy birtokostársa emlittetik Szent-Jánoson az apátságnak, t. i. Czibak Mihály s később ennek fia, László; hanem a 15-ik század derekán már nagyon sokfelé oszlott mind Szent-János, mind Nempti birtoka. Ekkor a birtokosok, ugy látszik, hogy resteltek az apró részbirtokokkal vesződni, s elhatározák, hogy részeiket eladják; a szent-jánosi apát pedig, mint régi tapasztalt gazda, kész volt az egészet megvenni. Erre mutat Hédervári Lőrincz nádornak egy 1437-ben kelt levele, melyben jelenti, hogy Bohth Ferencz — Sztári Tamás, Miklós és Czibak László nevében letiltja Czibak Imrét, Mihályt, Lászlót, Jánost, továbbá Sztári Bálintot, Battyányi Györgyöt panaszi Pázmány Lászlót és Pétert Szent-János és Nempti elidegenitésétől, *János szt.-jánosi apátot pedig a vételtől.* [1])

[1]) Országos levéltár kincst. oszt: Acta Ponial. Poson Ord. S. Clarae-Fasc. 62. Num. 48.

A vásár azonban minden tiltakozás mellett is, ugy látszik, megtörtént, legalább azt gyanittatja azon körülmény, hogy 1459-ben *Domonkos szent-jánosi apát* igényelte magának Sztári János és László — továbbá géresi Czibak Osvald, János, Imre s György — végül panaszi (Pázmány) Mihály, András és Péter ellenében a szent-jánosi apátság *kegyuri jogát.* [1]) Hanem az apát igényének támogatására nem tudott irást mutatni elő; a pört el is veszté s csupán különös királyi kegyelemből engedtetik meg neki, hogy pörujitással élhet. Hihetőleg okiratai vagy megsemmisültek, vagy eltüntek, s az apátnak még lehetett reménye, ha nemis iratainak megkerüléséhez, de legalább alkalmas bizonyitékokhoz.

És itt végére jutottunk a szent-jánosi apátság történetének. Megismertük 3—4 apátját némi birtokait s közel egy százados, bár felette hézagos történetét. Csak azt nem találhattam meg, hogy *milyen rendé lehetett?* Remélem azonban, hogy a további kutatás valamint ki fogja egésziteni történetének hézagait, ugy a föntebbi kérdésre is határozott feleletet ad.

Ámbár pedig az apátságra vonatkozó adatok 1459-ben eltünnek, ebből még nem következik, hogy akkor az apátság is megszünt volna, sőt ellenkezőleg, valószinü, hogy még évtizedekig állt, mert birtok és jogszerzés küzdelmei között, tehát életrevalóság állapotában láttuk utoljára. Csak évtizedekre tesszük pedig további életét azért, mert mint alább látni fogjuk, a 16-ik század elején már nem létezett. Hogyan, miáltal enyészett el? az szintén még titok; nem lehetetlen azonban, hogy az 1514. évi pórlázadás, mely Várad vidékén is beszedte a maga áldozatait, — pusztitotta el. Ha előkerülne még valahonnan azon jelentés, melyet a pórhadak által okozott károk fölvételére kiküldött Ártándy Pál bihari alispán, Rudadi Szepesy János stb. táblabirák [2]) tapasztalataikról kétség-

[1]) i. h. Fasc. 50. Num. 24.

[2]) Országos levéltár kincst. oszt: N. R. Fasc. 4, Num. 8.

kivül beterjesztettek — abból egyéb érdekes adatok között talán értesülhetnénk a szent-jánosi apátság sorsáról is.

Szent-Jánosnak a benne létezett egyházi testületek, mint láttuk, egész kis történelmet adának, s hogy régi történelmének még második folytatása is van, azt ismét egy uj egyházi testületnek köszönheti, mely az elenyészett apátság után tünik föl benne egyszerre, váratlanul, és oly szépen, de oly búsan is, mint a hullócsillag.

Az egykori harczias kereszturak, a későbbi apátok helyén, a szent-jánosi monostorban 1549-ben jámbor, szelid *apáczákat találunk*, az ugynevezett Dominicaná-kat, szent Margit királyleányunk nővéreit a Nyulak- (ma Margit-) szigetéről.[1])

Hogyan, mikor kerültek ide? nehezen 1541-ben, midőn a török váratlanul elfoglalá Budát; hanem valószinüleg még 1526-ban, a mohácsi vészre következő általános menekülés napjaiban. S ha ekkor, mi érdekes lenne tudni: János király volt-e az, ki menedéket nyujtott e szegény, ügyefogyott hölgyeknek? vagy talán Czibak Imre, a világi létére is erélyes váradi püspök fogadta be őket őseinek ezen egykori birtokára? E kérdésekre talán csak akkor fogunk feleletet kapni, ha női szerzeteink története meg lesz irva. De vajjon megszületett-e már az az ember, ki azt megirja? Ha én irhatnám meg valaha![2])

S milyen különös, hogy épen ide, a Kőrös partjára jöttek ez apáczák, s ide hozták magukkal szent Margit fátyolát, mely a jámbor hagyomány szerént meggyógyitá csecsemő korában IV. Lászlót, ki király korában épen a

---

[1]) „Religiosis dominabus de Insula leporum nunc in claustro S. Joannis baptiste prope Waradinum constructo degentibus . . . 1549." Országos levéltár kincst. oszt: Acta Monial. Poson. ord. S. Clarae. Fasc 44. Num. 40.

[2]) E gondolatot Rómer F. lelkes szavainak köszönhetem; lásd Árpás és a móricbidai prépostság története. Győri tört. s régészeti füz. IV. köt. 436—7. ll.

Kőrös partján, közel Szent-Jánoshoz gyilkoltatott meg! A fátyol mintha kivánkozott volna leborulni az utolsó előtti Árpád koporsójára vagy legalább a vérét itta földre. . . . . .

Eddig nem értém az 1552-iki birtokösszeirásnak Szent-Jánosra vonatkozó ama szavait, hogy birtokosai a szent-jánosi apáczák.[1]) És Érdy J. tudósitása csak még növelte zavaromat, mert ez valamely *váradi* klastromba helyhezteté a margitszigeti apáczákat.[2]) Már most tudhatjuk, hogy kik birták a 16-ik század elején Sz.-Jánost.

De nem birhatták soká; az óhajtott nyugalmat itt sem találhaták meg. 1557-ben János király özvegye, Izabella Szent-Jánost iktári Bethlen Gergelynek s haraklányi Massay Lászlónak adományozta, és a nevezettek birtokba vezetésével a várad-előhegyi káptalant bizta meg. Meg is jelent Szent-Jánoson Erdőhegyi Ferencz királyi ember, s Nagyhalászi Antal kanonok s a birtokba vezetést Pázmány Gáspár, Farkas és György, továbbá az *apáczák fejedelemnője, Apáczay Borbála* tiltakozása mellett is végrehajták.[3]) Igy a szegény apáczák saját birtokukban is zsellérségre jutottak.

Szerencséjökre volt még némi birtokuk Békés vármegyében: Királyság, régibb nevén Szeleméres vagy Zilemeres, de ennek is csak egy részét birták; továbbá Donát vagy Donáttornya, melyet Mátyás király adott volt nekik,[4]) ez pedig mé ga mohácsi vész óta pusztán állt. Tehát békési birtokuk legfölebb az éhenhalástól menthette meg őket, mert a politikai s vallási forrongások

---

[1]) „Sz.-János: S. Monialium de Eadem 28. portae." Váradi káptalani levéltár: In sacristia Fasc. 3. Num. 16.

[2]) „Sanctimoniales . . . . de Insula Leporum, nunc vero in claustro ad honorem B. Joannis Baptistae Varadini (?) fundato degentes." Uj magyar muzeum (1850—1.) 134. l.

[3]) Országos levéltár kincst. oszt.: Acta Monial. V. Budens. Fasc. 4. Num. 38.

[4]) Haan Lajos; Békés hajdana. I. 163. és 218. l.

ama szomoru korszakában az emberek vallásos érzületére már nem igen támaszkodhatának. Pedig, mint mindjárt látni fogjuk, ekkor még lehettek körül-belül húszan, s nem voltak jött-ment idegenek, hanem vér a vérünkből, s köztük bizonyosan olyanok is, kiket gyermekkorukban őriztek még a szellőtől is, és most . . . . !

1562-ben Ferdinand király, hogy a szent-jánosi apáczák „nagy szegénységén" enyhitsen, Királyság s Donát emlitett birtokaikra lakosokat igyekszik édesgetni s evégből a megtelepedőknek igéri, hogy elenged mindenféle a királyi kincstárba folyni szokott adókat.[1]) Volt-e ezen intézkedésnek valami eredménye? nem tudom; de ha volt is, kevés ideig vehették annak hasznát az apáczák. Életök drámája Szent-Jánoson ekkor már utolsó jelenetéhez közelite, és az utolsó jelenet csakugyan drámai, megrázó volt.

1562-től 1567-ig nincsenek egyenes adataink a szent-jánosi-i apáczák történetére, mindemellett tudhatjuk, mi történt velök ez 5 év alatt? Küzdöttek a szegénységgel, remegtek éjjel és nappal, könyes szemekkel néztek keletre-nyugatra, várván segélyt s vigaszt; [2]) ehelyett jött az ismeretes 1566-iki tordai végzés, mely földönfutókká tette a szent-jánosi apáczákat is.

Milyen bús jelenet lehetett az, midőn a szegény apáczáknak fölolvasák ama végzést! Aki akkor Szent-Jánoson járt, hallhatta 18 elhagyatott nő zokogását. . . .

Hova menjenek? kihez forduljanak?

Ferdinánd király jött ismét segélyökre. 1567. junius 17-én Pozsonyban kelt levelével megengedé nekik, hogy *Nagyszombatban* a domonkos-rendüek keresztelő szent Jánosról nevezett monostorában huzhassák meg magukat,

---

[1]) A király eredeti levele. Datum in arce Pragensi tertia die mensis Octobris. 1562. Ellenjegyezte szép, nagy, határozott vonásokkal; „Franciscus Forgach. E(piscopus Varadien. m. p." Országos levéltár kincst : oszt. Acta Monialium Poson. ord. S. Clarae Fasc. 47. Num. 23

[2]) A szerszetesek e korban kiállott sanyaruságairól lásd „Magyar Sion" V. 596 és 673. l.

minthogy ama monostorban különben is alig van már 3—4 elöregedett szerzetes s minthogy ez apáczák szintén domonkos-rendüek.[1])

Az apáczák számszerint 18-an, valószinüleg már a királyi levél kelte előtt Nagyszombatban voltak, s annak megjelenése után csakugyan kétfelé oszták s elkülöniték a monostort, miről azután osztálylevelet is készitének, melyet egyebek közt aláirt két érseki biztos: Telegdy Miklós, esztergomi kanonok és Derecsky János honti főesperes, végül pedig: „*Margareta Sarkewzzy* (Sárközy) *pryorista tulaydon kezzevel irta.*“ [2])

* * *

A szent-jánosi monostor többé meg nem népesült. Meddig állt pusztán? mikor roskadt össze? följegyezve nem találtam. Helyét ma már benőtte a fű, s a fű között éjjelenként fényes gyöngyszemek ragyognak; talán a szegény apáczák könyei. . . . .

III.

A zámi apátság.

Zámi apátot emlit a 13-ik század elején az ugynevezett váradi regestrum.[3]) Pázmány Péter valószinüleg a regestrum nyomán szintén emliti ez apátságot 1219-ik évre, s egyéb már elveszett vagy még lappangó forrás után hozzá teszi azt is, hogy ez apátság a cistercita-rendé volt;[4]) de hogy hol? az ország melyik részén állt? arról hallgat. Fuxhoffer-Czinár szerént[5]) a veszprémi egyház-

---

[1]) „cum ipsae . . . de bonis ipsarum et Monasterio non procul a Varadino sito, violenter pulsae et eiectae fuissent.“ A király levele; Országos levéltár kincst. oszt. Acta Monial. Poson. Ord. S. Clarae. Fasc. 47. Num. 24.

[2]) U. o. Acta Monial. V. Budens. Fasc. 4. Num. 39.

[3]) 120 §.

[4]) Péterffy: S. Concilia. II. 275. l.

[5]) Monasterologia. II. 120. l.

megye volt hazája, de ez állitás aligha nem téves, hacsak ott is nem is létezett egy ilynevü apátság; mert hogy másutt, Veszprémtől épen nagyon távol állt egy zámi apátság: kitünik a következő sorokból.

Már a váradi regestrum idézett helye sejteti, hogy a zámi apát közelebb lakhatott Váradhoz, mint Veszprémhez. Ott ugyanis az mondatik az apátról, hogy többed magával pörbe fogott bizonyos tolvajokat a — *bihari* főispán előtt. Fölemlittetnek a tolvajok, valamint a pristaldus lakhelyei is, s e lakhelyek nevei majd mind meg vannak ma is — Debreczen vidékén. Ilyenek: Ohat, Sima vagy Soma, Iriny vagy Ürögd, Nyésta, Esztár, Apáti stb.

A kérdéses apátságnak tehát valahol Debreczen körül kellett állnia. S csakugyan van is a várad-előhegyi konventnek egy 1297-ben kelt oklevele, mely emliti Zam birtokot Zomayn, Misethee és Chech birtokok szomszédságában, mint olyat, melyet Gugh fiai eladtak 100 ezüst márkaért, Debreczeni András comes fiának, Dausának.[1]) A kérdéses oklevél nem mondja ugyan, melyik vármegyében feküdtek a kérdéses birtokok, de Zám puszta van ma is Debreczen határán; Zomayn bizonyosan corrumpált név, s lehet Zelemir, és ilyen puszta is van ott; a másik kettőnek, Misethee és Chech-nek ma ugyan már semmi nyoma, de hogy egykor Debreczen közelében csakugyan voltak ily községek, látni fogjuk mindjárt azt is. Zámnak tehát mégis a megjelöltük helyen kellett állnia annál inkább, mert az eladó Gugh-fiak a Bihar-vármegyében birtokos Káta nemzetségnek voltak tagjai;[2]) s mert a vásárló Debreczeni Dausa, a későbbi nádor, tudvalevőleg Debreczennek volt földesura.

Szerencsére van egy másik 1343-ban kelt oklevelünk, mely nemcsak biztos tájékozást nyujt Zám fekvése felől, hanem kétség kivül helyezi monostorának létezését is.

---

[1]) Zichy Okmánytár I. 88. l.

[2]) Fejér Cod. dipl. VIII. 7. 330 l.

Ezen oklevél az egri káptalan által kiadott osztálylevele egyrészről a Káta nembeli Ősi István fiainak: János nógrádi főesperes és egri kanonoknak, s Lőrincznek, továbbá Gughnak a Hugh fiának; másrészről pedig Debreczeni Dausa fiainak: Jakab és Pálnak.[1]) Az osztály *Zaammunustura* falun és tartozékain történik. Már maga a falu neve monostoros helyre mutat, s hogy valóban az is volt, azonnal látni fogjuk.

A falu feküdt — mint a most idézett oklevél előadja — Árkos folyó, továbbá Máta, Chech és Miseche vagy Misethe falvak között. A falut Árkostól kezdve Mátáig két egyenlő részre oszták, s minthogy Chech különben is az Ősi István és Gugh fiainak birtoka volt, a Chech felé eső részt ezeknek adák; a Miseche felé esőt pedig Dausa fiainak. Az előbbeni részben állott egy *monostor is a Szent-Kereszt tiszteletére*, ennek kegyuraságán is megosztoztak fele részben, valamint a falu adóján s a Hortobágy hidján szedetni szokott vámon. Ezenfelül mindkét fél kötelezé magát, hogy a Hortobágy hidját közös költségen fogják föntartani, s ha *vizáradás idején* a hidon járni nem lehet, szintén közös költségen hajókat fognak tartani.

Ime félezred év előtti képe hazánk egy vidékének, s e vidék, mint már az imént előadottakból is sejthető — Debreczen vidéke. Ott van *Zám*, a 17-ik század óta puszta, de ezelőtt falu, melynek birája 1583-ban még György gazd' uram vala.[2]) Házainak alapjai, sőt az udvarok keritésének vonalai is maig meglátszanak. Ott van *Árkos*, most már ugyan nem folyó többé, hanem csak egy hosszu árok, mely *Zámot keresztül hasitja* s Nádudvar alatt szakad a *Hortobágyba*. Ott van *Máta* is, ma szintén csak puszta, de a 14-ik században még egyházzal, parochiával biró község;[3]) fekvő helye megtetszik ma is a

---

[1]) Zichy Okmánytár II. 56 és 63. l.

[2]) Szűcs István, Debreczen története.

[3]) Balássy F. Regestrum decimalium papalium Dioecesis Agriensis. 69. l.

hortobágyi csárda és hid közelében. És e hid is talán épen azon a helyen áll, hol az oklevelünkben emlitett hajdani állt a Hortobágyon. Csak a már két oklevélben is emlitett Chech és Miseche vagy Misethe régi helyneveknek nem találok ma megfelelőt, de talán csak azért, mert forrásaim kevesek vagy hiányosak, s én magam sohasem járhattam még azon a vidéken; avagy, mi nem lenne csoda, azon helynevek már kivesztek az emberek emlékezetéből is. Azonban semmi kétség benne, hogy a hol a többi megnevezett helyek állottak, ott állt ez utóbbi kettő is, t. i. Debreczen mai határán; s minthogy történeti emlékeink más Zámmonostorát nem emlitnek, ennélfogva kétségtelen az is, hogy mind a váradi regestrum, mind a Pázmány emlitette *zámi apátság Debreczen határán a mai zámi pusztán állt.**)

Talán azon *Papegyháza* nevü halom, mely a Hortobágy folyó bal partján a mátai pusztától éjszakra emel kedik, s melytől nem messze *Papere* patakcsa folydogál,[1]) — talán az volt a hely, hol egykor az apátság monostora s egyháza állt. Van ugyan magán a Zámon is egy ugynevezett *Köveshalom*, mely az egykori falun kivül állt, ennélfogva a zámi monostor helyét, melyet idézett oklevelünk is a falun kivül helyez, kereshetnők ama halmon is; de ott a Köves névnek ellenére kőnek, vagy épen épület-maradványnak semmi nyoma, s talán az emlitett halom nem is egyéb, mint régi sir, *ugynevezett testhalom.*

Ki alapitá s mikor a zámi apátságot? e kérdésekre legalább eddig, nem találok feleletet történeti emlékeinkben. De mert mind magát Zámmonostorát, mind pedig a benne volt monostor kegyuri jogát az egykor annyira terjedt és gazdag Káta nemzetség birtokában találjuk: ennélfogva nem valószinütlen a föltevés, hogy az apátság alapitását a nevezett nemzetség valamelyik tagjának kö-

---

*) Zám sem az egri, sem a váradi Schematismusokban nincs.

[1]) Batkányi Szabó Lajos, Debreczen helynevei.

szönhette. E föltevést csak megerősiteni látszik azon körülmény, hogy a Káta nemzetségnél mintegy hagyományos vallásosságot, s a vallás intézményeihez való ragaszkodást találunk. Mint láttuk, a 14-ik század elején János főesperes volt; később az ezen nemzetségből származott Chaholy-ak között találjuk Boldizsár, jászói prépostot, majd Ferenczet, a Mohácsnál elesett csanádi püspököt. Amely nemzetség legdrágább kincsét: fiait nem sajnálta az egyháztól, az vagyonát is tehette Isten oltárára. Nyilvánitott véleményem azonban természetesen módositást szenved, mihelyt kimutatható lenne, hogy a Káta nemzetség még a 13-ik század elején sem birta Zámot.

Hanem különös, hogy az apátság emlittetik a 13-ik század elején, ellenben az idézett 1297-iki oklevél hallgat róla; a pápai tizedjegyzékek szintén nem emlitik; az 1343-iki oklevél végre emliti monostorát, de nem az apátságot abban. Mindezen ellentétek talán aképen egyeztethetők össze, ha fölteszszük, hogy az apátság monostorával együtt a tatárjárásban elpusztult, s 1297-ben is még pusztán állt, vagy ha már fölépült, Gugh fiai nem azt a részét adták el Zámnak, melyhez a monostor tartozott, s az illető oklevél ezért hallgat róla; végre a pápai tizedszedés korában, melyet 1343-tól alig 5 év választ el, valószinüleg állt, mindemellett a tizedjegyzékek hallgatnak róla, mert a megujitott zámi monostorba többé nem apátság, hanem valamely ugynevezett kolduló szerzet telepittetett, ezek pedig föl levén mentve a tized fizetésétől, nem jöttek belé a tizedjegyzékekbe sem. Hasonló okból emlitheti az 1343. évi oklevél Zámnak csupán monostorát s hallgathat apátságáról.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a Debreczen határán fekvő mai zámi pusztán a 14-ik században monostor állt a Szent-Kereszt tiszteletére, s ugyanott volt a 13-ik század elején a *cistercita-rendnek zámi apátsága* valószinüleg szintén a *Szent-Kereszt tiszteletére.*

IV.

Az ohati apátság.

A váradi regestrum ugyanott, hol a zámi apátról szól, emlit ohati apátot is.[1]) Valószinüleg ezen adat nyomán, mert ugyanazon a néven, fölhozza Pázmány Péter is, mint olyan apátot, illetve apátságot, melynek szerzetes-rende ismeretlen, de amely 1219-ben létezett.[2])

Hogy a Dunántul már a 13-ik század elején állt, és ma is áll egy *hahóthi* apátság, azt mind Fuxhoffer-Czinár Monasterologiája,[3]) mind egyéb történeti emlékeink igazolják.[4]) De hogy ezen apátságtól egészen különböző, s hazánknak egészen más vidékén fekvő, bár rokonnevü apátság szintén létezett: arra is vannak történeti adataink.

Ugyanis a váradi regestrum idézett helyén azt olvassuk, hogy az *uhodi* apát a zámi apáttal együtt panaszt emeltek Mica, bihari főispán előtt némely tolvajok ellen, kik azután Váradra küldettek tüzesvas-itéletre. Már maga azon körülmény, hogy az uhodi és zámi apátok együtt, azonos ügyben a *bihari* főispán előtt lépnek föl, arra látszik mutatni, hogy a két apátnak lakhelyei vagy legalább birtokai közel estek egymáshoz. Ugyanerre mutatnak a tolvajok megnevezett lakhelyei, melyek, mint már föntebb, a zámi apátságnál emlitém, legnagyobb részben megtalálhatók ma is Debreczen vidékén, s e Debreczen vidéki tolvajokról hamarább föltehető, hogy emlitett rokonszenves hajlamaiknak inkább Debreczenhez közel, mintsem távol adták jeleit.

Hanem a látszat még nem történeti tény, azért oly adat után kell tekintenünk, mely a látszatot történeti valósággá emelheti; van ilyen adatunk.

III. Endre király 1299. évben kelt levelében megengedi a *Rathold* és *Sartywanveze* nemzetség tagjainak,

---

[1]) „Abbas de Uhod" 120. §.

[2]) Péterffy: S. Concilia. II. 275.

[3]) I. 297. l.

[4]) Fejér: Cod. dipl. több helyén.

hogy egymással bizonyos birtokokat megcserélhessenek s a végbevitt cserét megerősiti. [1]) Itt a birtokok között emlittetik *Hahotmunustura*, Hudus, Arkosd és Syles tartozékaival, továbbá Chege, melyek az oklevél szerént mind Szabolcs vármegyében feküdtek, és a Rathold nemzetségbeli Domonkos, tárnokmesternek valának birtokai.

És csakugyan Szabolcs vármegyének szélén, Debreczen határához közel áll ma is Csege falu; ott van Árkos folyó medre, melytől vehette nevét a hajdani Árkosd birtok, és ami legfőbb, ott van Zámnak, az egykori apátságnak közelében *Ohat* is, mely semmi esetre sem más, mint az oklevelünkben emlitett Hahotmonostora.

Már a névtelen jegyző emliti, hogy honfoglaló őseink a dorogmai révnél hajóztak át a Tiszán, és ott Huhot nevü kun vitéznek nagy darab földet szerzettenek. [2]) A Tisza jobb partján Dorogma áll ma is, s ennek átellenében a bal parton jókora darab föld viseli napjainkig az Ohat nevet, ős birtokosának, az emlitett kun vitéznek nevét. Ohat kétségkivül csak lágyabb kiejtése Huhot-nak, mely a hangzók ugratásával előfordul Hahoth alakban is.

De talán mind Hahoth, mind emlitett tartozékai csak birtokai lehettek a dunántuli hahóthi apátságnak? Nem. Ezen apátság 13-ik századbeli birtokait ismerjük, [3]) de azok közt a megnevezett szabolcs vármegyei birtokokból egy sem fordul elő. A tiszamelléki Hahothmonostora maga is monostoros hely volt, amint ezt már neve is mutatja, s egészen különböző monostor a dunántulitól, mert mig ezt a *Hahold* nemzetség alapitá saját birtokaiból, a másikat a tiszai részeken birtokot *Ratold* nemzetségnek, a Lorantffy-Putnoky-ak stb. őseinek kezén találjuk a 13-ik század végeig. Ekkor ment át Ohat, mint láttuk, csere utján a *Satywanveze* nemzetség birtokába, mely nemzetségből származtak a

[1]) Wenzel: Árpádkori. V. 202. l.

[2]) 28. fejezet

[3]) Fejér; Cod. dipl. III. 2. 409. l.

Bihar vármegyében sokat szerepelt *Borsi*-ak, kiknek nemzetségi nevét őrzi talán a jelenleg Békés vármegyéhez tartozó *Vesze* község.

A föntebbiek szerint tehát talán nem is férhet hozzá kétség, hogy a váradi regestrum s a Pázmány emlitette *uhodi* vagy *ohati apátság Debreczen határán, a mai ohati pusztán állt.* És igy e puszta is egy lap nemzetünk történelméből, melyen a reá irt betük elhalaványultak régen, de a történelem szellemének illetésére ki fognak domborodni ujra.

* * *

Ki alapitotta ez apátságot? arra feleletet nem találok; de minthogy annak helyét és környékét a 13-ik században a Ratold nemzetség birtokában találjuk: valószinü, hogy ezen nemzetség valamelyik tagja lehetett alapitója s talán még azon korhan, midőn kereszténységben ifju nemzetünk ifjui hévvel hozta áldozatul vagyonát uj hitének, mint föláldozá később érette vérét, életét a török ellen vitt százados harczokban.

Mily rendé lehetett ez apátság? az szintén még titok, s bár ne maradna az örökre.

Különben ugy látszik, hogy korán, talán már a tatárjárásban elpusztult. Legalább az idézett 1297-ik évi oklevél már nem emliti az apátságot, csak a falut nevezi Hahothmonostorának; sőt mert a monostor védszentjéről, kegyuraságáról, de még csak létezéséről sem tesz említést: valószinű, hogy ekkor már a régi apátsági monostorból csak a puszta név volt meg a faluban.

A pápai tizedjegyzékek már *Hahothmonostorának* sem nevezik, hanem csak egyszerüen *Hwath*-nak, s plébániát emlitenek benne.

Azután elhallgatnak történeti emlékeink parochiájáról is s csak mint községet emlegetik, nevezetesen utoljára 1583-ban, midőn azt mondják róla, hogy Sólyom Miklós volt birája.

Most az egykor virágzó hely puszta. A benne lé-

tezett apátság volt ifjusága, virágzó kora. Annak elenyésztével kezdett vénülni s hanyatlani a sir felé, mint akár az ember.

V.

A szent-miklósi apátság vagy prépostság romjai.

Hol a Fekete-Kőrös a belényesi hegyszorosokból a tenkei völgybe kilép, ott egymással szemben a Kőrös két partján egy-egy halom emelkedik, melyek mindegyike fölött egy-egy érdekes rom van.

Különben a két halom mintha egy egészet képezett volna valaha, s csak a Kőrös puha csöppjeinek sikerült azt évezredek alatt két felé választani: oly közel állanak egymáshoz, annyira közel, hogy a népmonda szerént a két halomtető hajdan hiddal volt összekötve s azon jártak a Kőrös vize fölött a „várból az egyházba, mert a balparti halmon vár volt, a jobbpartin pedig gyönyörüséges egyház.“

Csakugyan a Kőrös jobb partján, a Szent-Miklós falu fölött emelkedő halmon áll ma is romladozva egy magas, négyszögü torony. Bár a vidék s a hely, hol áll, csupa kő, mindemellett e torony termés-tégla épület. Bevakolva nem volt, szögletein vékony fal-szalagok futnak föl, magassága négy emelet, az emeletek közt párkányzatok vagy fries-ek nincsenek, csak a torony legtetejét öleli körül félkör-ives fries. A második emeletről fölfelé egyes, majd kettős félkör-ives, szűk ablakok nyilnak, s a kettős ablakok fülkéi vállköves oszlopkák által osztályozvák, mely oszlopkákból egy-kettő még meg is van. Kétségkivül *románkori* torony áll előttünk.

Elejével nyugatnak néz, de ezen oldalán ajtó, vagy kapuzat nincs rajta, nem is volt soha. Bejárások a torony csarnokába éjszakról s délről nyilnak, és e két bejárás közt kelet felé volt az ajtó az egyház hajójába. Ezen ajtó s a két bejárás oldalain még állanak a téglából rakott féloszlopok, melyeknek fejei diszesen faragott

termésövek, de alakjai a kő porhanyósága miatt már nagyon kopottak.

Az egyház hajója kelet felé feküdt s hogy a toronynyal össze volt kapcsolva, mutatják a hajó csúcs-födelének nyomai a torony falán, hol azok egész a negyedik emeletig meglátszanak, és mutatják a hajó törmelékei, melyek a torony tövétől kezdve feküsznek — kelet felé. Fal a hajóból már semmi sincs, hacsak nem a törmelékek alatt, melyek a hajó körületének fölmérését is gátolják. Annyi első tekintetre föltünik, hogy a hajó a torony magasságával s tömörségével nem állhatott arányban.

Legkülönösebb pedig e toronyban az, hogy a föld szine fölött körülbelül egy ölnyire diszes tagozatu termésövekből épült, mely köveken a román styl jellege azonnal fölismerhető. Hasonlólag diszitett s tagozott kövek találhatók a hajó törmelékei s alapfalai között is. Mi történhetett itt? természetes fejlődéssel, nyugalmas idők közepett épitének-e itten a régi kis egyház helyére nagyobbat, melyhez a réginek köveit is fölhasználták? vagy pedig e félreeső, csendes vidéken is pusztitott a vihar, melyet tatárjárásnak nevezünk? ki mondja meg? Ha e kövek szólani tudnának! és bizonynyal megszólalnának az emberi szellem egy ujabb vivmányának: a régészetnek illetésére, mint hajdam Egyiptom szobra. . . . . .

E torony közhiedelem szerént török mecset volt. Vidékének lakosai beszélik, hogy még nem is épen régen három török (?) járt e toronynál, sőt hogy a vidéken maradtak volna vissza többen az egykor ott lakott törökökből. Van-e valami alapja e mondának? arra nézve némi fölvilágositást lehetne talán nyerni a vidék lakosainak neveiből, vagy az egyházi régibb anyakönyvekből, — ha ilyenek lennének. Annyi bizonyos, hogy a torony, mint kövei mutatják, régibb a törökök magyarhoni uralmánál, sőt Európába jövetelénél is. És csakugyan a pálosok iratai között azt találtam e toronyról följegyezve,

hogy az szent Miklós hitvalló „nagyszerü“ egyházának volt tornya.[1])

Eszerint ha volt is török mecset, ami nem lehetetlen, előbb keresztény egyház volt. Ennél azonban több tudósitás nincs az emlitett iratok közt, pedig ha valahol, ott kellene lenniök, mert a pálosok, mint alább meglátjuk, nagyon közelről ismerhették e tornyot.

De hogyan került ily nagyszerü egyház oly csekély faluba, mint Szent-Miklós? mely jelenleg alig számlál többet 300 léleknél, s a 16-ik században sem lehetett valami népes hely, mert az 1552-iki birtok összeirásban is csak 11 portával fordul elő. Jobb napjait, ugy látszik, még régebben, az Árpádok alatt élhette. Erre mutat azon körülmény, hogy a 14-ik század elején Szent-Miklós, — mely ma egészen görög keleti vallásu román falu, — magyar község s római kath. plébánia volt,[2]) és mint ilyen pápai tized fejében fizetett 22 garast.[3]) Ezen összeg napjainkban csekélység ugyan, de az emlitett korban sok pénz volt, amint csakugyan a váradi püspökség összes plebániái közől ennél többet csak 16 plebánia fizetett, maga a gyulai is kevesebbet. És Szent-Miklós ezen gyanitható jobbléte közel esik nagyszerü egyházának keletkezéséhez a 13-ik században, csakhogy egyházát nem jobblétének, hanem valamely földesurának köszönhette, kinek ott, a különben is gyönyörü tájképet mutató s eléggé tágas magaslaton talán kastélya állt, vagy a kit e helyhez nagyon édes vagy nagyon szomoru családi em-

---

[1]) „In districtu Belényes . . . (situs est) pagus Szent-Miklós et desuper statim Ecclesia magnifica sub patrocinio S. Nicolai Confessoris.“ Országos leveltár kincst. osztálya: Acta Paulinorum Convent. de Kápolna. Zomlin Fasc. 2. Supplementum.

[2]) Ez nem azt jelenti, mintha egész községek, vagy vidékek kivesztek volna magyar nemzetiségökből s ős vallásukból, hanem hogy 1474-, 1598- s 1660-ban a törökök, 1693-ban a tatárok, s különösen a mult század legelején a ráczok (ma szerbeknek hivják) által kiölt vagy elüldözött magyarok helyébe román nemzetiségü lakosok telepedtek meg. V. ö. Lampe: Historia ecclesiae reform. 636. l.

[3]) Theiner: Monumenta Hung. I. 557 l.

lékek köthettek s ki talán ez emlékek megörökitésére emelteté a valóban emlékszerü egyházat. De ki lehetett e földesur?

Szent-Miklós jelenleg a váradi gör. kath. püspökség birtoka, de ennek részére csak a mult század hetvenes éveiben szakittatott ki a szintén váradi római kath. püspökség birtokából. Az 1552-iki birtokösszeirás is ugy emliti Szent-Miklóst, mint a váradi püspök birtokát. S ha kimutatható volna, hogy a váradi püspök már a 13-ik század közepén birta Szent-Miklóst, akkor alig lehetne egyebet mondani a szent-miklósi ős egyház keletkezéséről, mint hogy azt valamelyik váradi püspök épitteté. A körülmények azonban egészen más birtokosra mutatnak.

Széplak Szent-Miklóssal tőszomszédos, csak egy futamodásnyira van tőle. E Széplak hajdan *központja* volt egy terjedelmes uradalomnak, melyet az 1333-ban elhalt *István, Tamásnak fia,* hagyományozott a váradi püspöknek és káptalannak.[1]) Ezen uradalomnak nyugati, a Kőrös bal partján fele része, nevezetesen 11 község jutot- a káptalannak;[2]) a keleti, a jobb parti rész pedig magát val Széplakkal együtt a püspöknek. A káptalannak jutott községek nevei ismeretesek, de a püspöknek jutottaké nem; azonban, hogy a Széplakkal *tőszomszédos* s avval együtt a Kőrös jobb partján fekvő Szent-Miklós a püspöknek jutott községek egyike vala, mint a széplaki uradalom kiegészitő része: az több, mint valószinű, már csak azért is, mert alig tehető fel, hogy az uradalom főhelye, Széplak, annak legszélén feküdt volna. Minthogy pedig a váradi püspök, mint láttuk, 1333. év körül jutott csak e birtokhoz, a kérdéses torony egyházával együtt pedig már 13-ik században is állt: ennélfogva azon egyház épitőjét nem a váradi püspökök között, hanem még

---

1) Batthányi: Leges eccles. I. 245. l.

2) I. h. 233. l.

a birtok-adományozó Istvánnak, Tamás fiának nemzetségében kell keresnünk.

Hogy pedig melyik volt e nemzetség? azzal is tisztában lehetnénk, ha föllehetne tennünk, hogy az idézett 1333. évszámban tollhiba van. Ugyanis épen a 13-ik század végén s a 14-ik század elején szerepeltek hazánkban a Borsa nemzetségbeli *Tamásnak fiai*, az ugynevezett „pártütők," kik közöl egyik főpohárnok, másik erdélyi vajda, harmadik nádor volt stb., kik csak magában Bihar vármegyében birták Gáborján-Monostort, Adorján, Keresszeg, Sólyomkő várakat stb. s mely Tamás-fiak egyike, a főpohárnok csakugyan *István* vala.*) Hanem ez 1294. évben már halottnak mondatik; [1]) tehát csak akkor, ha föltehetnők, hogy egyik vagy másik idézett helyen tollhiba van, csak akkor lehetne a váradi egyháznak hagyományozott széplaki uradalom egykori birtokosa, István egy személy a Tamás-fiak Istvánával. Különben feltünő, hogy már Tamás fia vagy fiairól hallgatnak a kérdéses korban történeti emlékeink, noha azon családnak, melynek egyik tagja 22 falut volt képes elajándékozni, mindenesetre nevezetesnek kellett lennie.

* * *

Emlitém, hogy átellenében azon magaslatnak, melyen a szent-miklósi torony áll, van egy másik halom s azon szintén romok. Ezeket „vár" romjainak nevezi a nép s a mellette elterülő erdők „barátok erdejének."

Itt tehát várnak is, monostornak is lehetnénk nyomában, vagy talán csak az utóbbinak, mert tudvalevőleg hajdani monostoraink várszerüleg valának megerősitve, s ez okból várnak nevezé azokat a nép, amint nevezi ma is, például a jászóit, noha már erődítményei rég nincsenek.

És csakugyan a szent-miklósi torony átellenében

---

*) Az idézeteket elhagyám, mert szándékozom legközelebb e nevezetes bihari családról egy külön kis ismertetést közre bocsátani.

[1]) Wenzel; Árpádkori. X. 153. l.

monostor álla egykor, a derék s hazánkban annyira népszerü *pálosok monostora.*

Pázmány Péter, [1]) Keresztury [2]) emlitik is, hogy a a váradi egyházmegyében, Sólyomkő vára mellett a Buzgó-hegy alatt a pálosoknak monostoruk volt *szent Miklós* tiszteletére. Minthogy pedig Sólyomkő vára köztudomásulag a Sebes-Kőrös mentén, Élesden fölül állt, ennélfogva a pálosok kérdéses monostorát magam is oda képzelém. Azonban a pálosoknak fönnidézett iratai más nyomra, s pedig helyesre vezettek. Ez iratok ugyanis világosan kimondják, hogy Bihar vármegyében hajdan *két* Sólyomkő vára volt: egyik Telegd vagy Élesd vidékén, a másik pedig — *a belényesi kerületben*, közel Szent-Miklós faluhoz.[3])

S valóban Szent-Miklós falu, mint láttuk, áll ma is a megjelölt vidéken, és Szent-Miklóstól egy kis félórányira ott vannak egy sziklán épült vár romjai, mely ma is *sólyomi várnak* neveztetik Sólyom falutól, melynek határán áll. Csak a „Buzgó" hegyet nem találtam sehol, mert a Szent-Miklós fölött emelkedő hegy a körülötte lakó román-nép nyelvén ma „Bogsza" nevet visel; de talán e név is csak elferditése a magyar „Buzgó"-nak. Hanem meg van ott, mi Telegd vagy Élesd vidékén nincsen, t. i. Szent-Miklós falu s fölötte az egykor valóban nagyszerü egyház tornya, és ennélfogva semmi kétség benne, hogy a kérdéses halomtetőn a pálosok szent-miklósi klastrának romjai állanak; ezt igazolják a falunak s a monostor egykori védszentjének egymással oly szépen megegyező nevei is.

Ki alapitotta s mikor e monostort? e kérdések

---

[1]) Péterffy: S. Concilia II. 284. l.

[2]) Descriptio Epp. et Capit. Varad. I. 283 l.

[3]) „S Nicolai monasterium de sub Buzgó prope Sólyomkő castrum. Castrum Sólyomkő in Comitatu Bihar olim duplex habebatur: unum prope oppidum Telegd, quod fuit dirutum post disturbia Rakoczyana, aliud in districtu Belényes, ubi actu pagus Szent-Miklós et desuper statim Ecclesia magnifica" stb. mint föntebb.

utóbbikára Keresztury i. h. azt feleli, hogy az 1361-ben alapittatott, s e felelettel megjelölné magát az alapitót is, t. i. *Demeter* váradi püspököt, mert a tér, melyen a monostor állt, akár Sólyom, akár Szent-Miklóshoz tartozott is az, — 1361-ben már a váradi püspökség birtoka levén, más a váradi püspökön kivül alig épithetett ott monostort. Csak az a baj, hogy Keresztury állitásának urát nem adja, mert Pázmány, kit idéz, az alapitás korát nem emliti. Különben is az idézett év, mely fölteszem, hogy nem légből kapott, csakis a pálosoknak oda telepitését jelölheti, mert maga a monostor már azelőtt jóval, legalább is egy századdal épülhetett. Ezt bizonyitják annak — kövei.

E kövek, az ősikornak ezen reánk maradt betűi, ma már nincsenek ott a helyszinén. Amik még ott vannak, azok faragatlan, *néma* kövek; a faragottakat elhordták csendesen a vidékiek, s Kocsuban, Urszádon s a többi szomszédos román falvakban fölhasználták. Valaki mégis nehány darabot beküldött belőlök Váradra, s ezekből 3 darab meg van ma is a vármegye házán. Gazdag tagozatu, gyönyörü példányok ezek, mint a régi codexek kezdőbetűi! Mind a három darab s különösen az egyik, mely növénydiszszel ékesitett oszlopfő volt, — azt mutatja, hogy *körives-stylü, emlékszerü egyház tagjai valának.*

Ilyen épületet nem hagytak reánk az ugynevezett kolduló szerzetek, a pálosok sem, minthogy ezek csak akkor keletkeztek, midőn a román-stylü épitmények kora már letünőben volt, s keletkezésök századában emlékszerü, költséges épületekre anyagi tehetségök sem igen lehetett. Ennélfogva legalább is valószinü, hogy e monostorban hazánk legrégibb három szerzete valamelyikének: a benczések, cisterciták vagy premontreieknek lehetett apátsága vagy illetve prépostsága.

Ennek véget vetvén a tatárjárás, helyébe jöhettek a XIV-ik században a pálosok, kik talán a hitujitásig vagy a törökök betöréseig lehettek ott.

A pálosokra, ha ugyan van valami alapja a nép-

mondának, következtek a törökök, s ezek uralma megszüntével jött a végpusztulás, a gyász.

És azóta, és most szomoruság van ott, nagyobb mint a temetőkön, mert a temetőkön dereng legalább a föltámadás reménye, de hogy e vidéken — e vallásából, nemzetiségéből kivetkőztetett vidéken zengjen még valaha az ős magyar ének:

„Hol vagy István király?
Téged magyar kiván. . .“

lehetne-e még abban csak reménlleni is??

1931/32 2776

Klebelsberg-Tudományegyetem Könyvtára SZEGED